

KRALİÇE VICTORIA'NIN TAÇ GIYME TÖRENİ VE FETHİ AHMED PAŞA

PROF. ÖMER EĞECİOĞLU

Fethi Ahmed Paşa Osmanlı tarihinde birçok ilke imza atmış bir devlet adamı. Karantina uygulamalarından çeşm-i bülbül yapımına, Dolmabahçe Sarayı'nın dekorasyonundan Haliç'te yolcu vapuru işletmeciliğine kadar birçok işe el atmış. Sultan II. Mahmud'un damadı, Sultan Abdülmecid'in kayınbiraderi ve arkadaşı olarak büyük nüfuz ve servet sahibi olmuş. Bu nedenle hem çok dost, hem de çok düşman edinmiş. Bu makalede Fethi Ahmed Paşa'nın Kraliçe Victoria'nın taç giyme töreninde bulunup bulunmadığı konusunu ele alacağız.

Kraliçe Victoria'nın Londra Westminster Abbey'deki taç giyme töreni, 28 Haziran 1838.

John McGilchrist, *The Public Life of Queen Victoria*, Cassell, Petter, and Galpin, Londra, 1869.

Osmanlı tarihinde ad bırakmış çok sayıda kişinin biyografisinin yer aldığı bir temel eser olan *Sicill-i Osmanî*, Fethi Ahmed Paşa hakkında da bilgi veriyor. Elçilik yaptığı zamanlarla ilgili olarak kendisinin Haziran 1835'te Avusturya imparatorunu tebrike memuren Viyana geçici elçisi olup, daha sonra Temmuz-Ağustos 1836'da asaleten Viyana elçisi, Şubat 1838'de Londra elçisi, Nisan 1838'de ise Paris elçisi olarak atandığını öğreniyoruz. *Sicill-i Osmanî*'de sözü geçen bir diğer husus ise Fethi Ahmed Paşa'nın İngiltere kraliçesinin taç giyme merasiminde, Londra'da Osmanlı Devleti temsilcisi sıfatıyla bulunduğudur.¹

FETHİ AHMED PAŞA

19. yüzyılda yaşamış Osmanlı asker ve devlet adamı olan Fethi Ahmed Paşa, 1801 doğumlu. Dünyaya geldiği yer İstanbul'da Eyüp semti. Ailesi Rodos'tan geldiği için Rodosizade, II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan ile evlendiği için de "damat" olarak biliniyor. Zamanın sultanı ile hem arkadaş, hem de akraba olarak devlet işlerinde büyük nüfuz sahibi olan Fethi Ahmed Paşa'nın yaptıkları arasında çok sayıda olumlu atılım olduğu gibi Sultan'a olan yakınlığına dayanarak kişisel çı-

karları için yaptığı ve olumsuz değerlendiren uygulamaları da var. 1858 yılında İstanbul'da ölen Fethi Ahmed Paşa Divanyolu'nda II. Mahmud Türbesi bahçesinde gömülmüştür.

Fethi Ahmed Paşa'nın hayat hikâyesi kısaca şöyle: Kendisi 1828 senesinde binbaşı olarak Osmanlı-Rus Savaşı'na katılarak 1830'da ferik (tümgeneral) rütbesini aldı ve 1831'de Fethi Paşa oldu. Önce padişahın yaveri olan Fethi Ahmed Paşa, 1833'te Viyana'ya büyükelçi olarak I. Ferdinand'ın tahta çıkış töreninde Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil etti. Daha sonra müşir (mareşal) rütbesi ile Aydın valiliği ve Paris büyükelçiliği yaptı. 1835'te Moskova'da Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil etti. Çeşitli ülkelerde elçilik yaptı. Daha sonra Ticaret Nazırı olarak çalıştı. Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla Meclisi Vâlâ üyesi ve sonra da başkanı oldu. Harbiye Nazırı ve Topخانه Müşiri görevlerinde bulundu. Beykoz'da porselen fabrikasını kuran, karantina merkezlerini yaratan ve Osmanlı'da ilk müzenin temelini atan kişi olarak biliniyor. Kendisi ayrıca papa ile görüşen ilk Osmanlı devlet adamıdır.

Azmi Süslü'nün Osmanlı sefirleri ve yazdıkları seyahatnameler üzerine yaptığı çalışmada Fethi Ahmed Paşa'nın büyükelçilik görevi aldığı yerler ve dönemler Avusturya 1835, Avusturya (2. kez) 1836, İngiltere 1838, ve Fransa 1838 olarak veriliyor.² Faik Reşit Unat da *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* adlı kitabında Osmanlı Devleti tarafından muhtelif memleketlere gönderilmiş olan elçilerin listesini verirken Fethi Ahmed Paşa'nın 1834 ve tekrar 1835 tarihlerinde Fransa'ya büyükelçi olarak atandığını, Büyük Britanya hükümeti nezdinde gönderilmiş olan Türk elçilerinin listesini verirken de Fethi Ahmed Paşa'nın 1838 tarihinde "Sefaret-i Mahsusa (Kraliçe Victoria'nın Taç Giyme Merasimi)" nedeni ile Londra'ya gönderilmiş olduğunu yazıyor.³ Tabii Londra'ya gönderilmiş olması oraya vaktinde varıp taç giyme töreninde Osmanlı'yı temsil ettiği anlamına gelmiyor.

Fethi Ahmed Paşa üzerine yazılmış yazıların çoğunda kendisinin Kraliçe Victoria'nın taç giyme merasiminde Londra'da Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak bulunduğu belirtiliyor. Bu minvalde bilginin verildiği kaynaklar arasında Tahsin Öz'ün "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler" adlı 1949 tarihli makalesini,⁴ Mehmet Nermi Haskan'ın *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*,⁵ Eser Tutel'in *Gemiler...Süvariler... İskeleler...* kitaplarını,⁶ yabancı kaynaklardan ise Wendy Shaw'un *Possessors and Possessed: Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire*,⁷ Max Kortepeter'in *The Ottoman Turks: Nomad Kingdom to World Empire*,⁸ Chris Hellier'in *Splendors of Istanbul: Houses and Palaces Along the Bosphorus*⁹ kitaplarını sayabiliriz.

Fethi Ahmed Paşa'nın mezar taşındaki kitabesinde verilen hayat hikâyesi içinde de aşağıdaki sözcükleri buluyoruz:

"Osmanlı Devleti'ni temsilen İngiltere Kraliçesi Victoria'nın taç giyme merasiminde bulunmuş ve sonra da asıl görevi Paris sefaretine gitmiştir."¹⁰

Fethi Ahmed Paşa'nın taç giyme merasimi için II. Mahmud'un temsilcisi olarak Londra'ya gönderildiği elbette ki doğru. Ama Victoria'nın taç giyme törenine Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak katılan kişi Fethi Ahmed Paşa değil, zamanın Londra büyükelçisi Sârim İbrahim Paşa olmuştur.

Fethi Ahmed Paşa.

Necdet Sakaoğlu ve Nuri Akbayar, *A Milestone on Turkey's Path of Westernization, Sultan Abdülmecid*, Denizbank Yayınları, 2002.

Taç giyme töreni kutlamalarının resmi açılışı olarak 10 Mayıs 1838'de Buckingham Sarayı'nda verilen baloda Kraliçe Victoria ve Prens Albert dans ederken.

Joseph Wechsberg, *The Waltz Emperors*, G. P. Putnam's Sons, New York, 1973.

KRALİÇE VICTORIA

1838'in başlarında genç kraliçe Victoria'nın taç giyme merasiminin heyecanı İngiltere'yi baştan aşağı sarmıştı. Victoria İngiltere tahtına 18 yaşında, hükümdarlık hakkı kendisinden önce gelen beş akrabası; babası, dedesi ve üç amcası ölünce çık-

Victoria'nın taç giyme töreni tahta çıkışından tam bir sene 8 gün sonra, 28 Haziran 1838'de gerçekleşti. Taç giyme töreni kutlamalarının resmi açılışı ise 10 Mayıs 1838'de yeni restore edilmiş olan Buckingham Sarayı'nda verilen bir balo ile yapıldı. Genç kraliçenin taç giyme gününde geçit törenini izlemek üzere Londra'ya ge-

St. James Street, Pall Mall, Cockspur Street, Charing Cross, Whitehall, Parliament Street yolu ile törenin yapılacağı Westminster Abbey'e geldi. Saat 11.00'den itibaren yabancı devlet adamları ve büyükelçiler Westminster Abbey'de kendilerine tahsis edilmiş localarda yerlerini almaya başladılar. Bir süre sonra kendisine eşlik eden ve bembeyaz giysilere bürünmüş olan sekiz nedimesi ile genç Victoria Westminster Abbey'e girdi. Taç giyme töreni beş saatten fazla sürdü."

KORTEJ

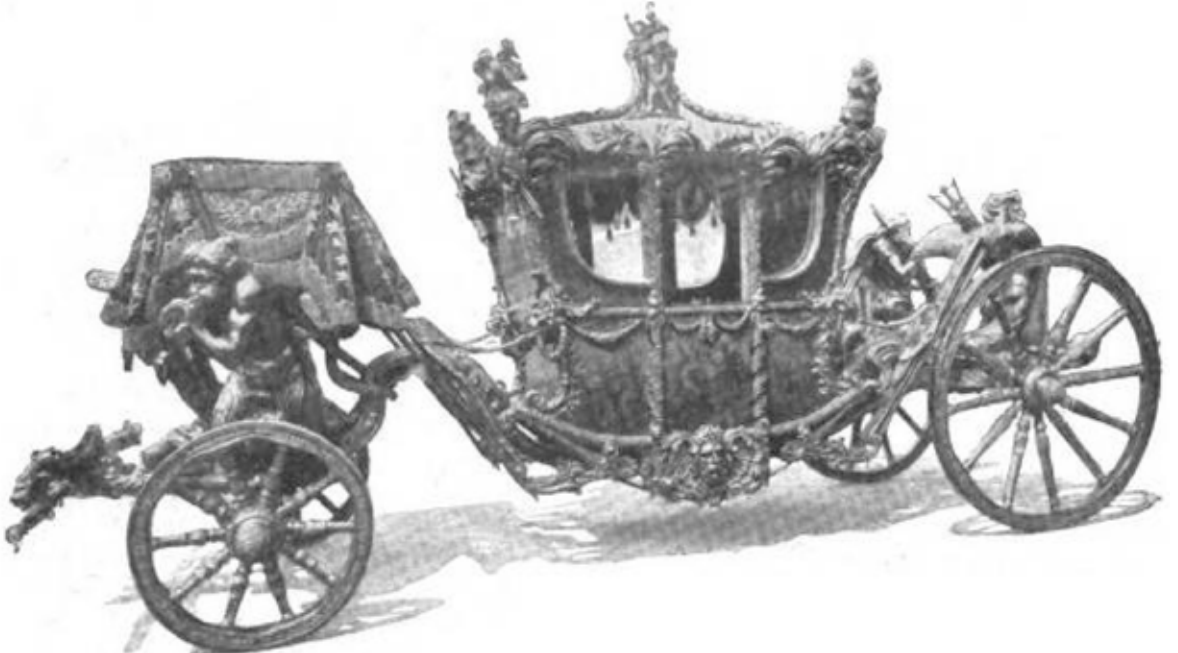
Victoria hakkında 1840 yılında yazılmış çok geniş kapsamlı bir kitapta Buckingham Sarayı'ndan Westminster Abbey'ye seyreden kortejde yer alan yabancı devlet adamları ve elçiler detayları ile verilmiş.¹² Bu sıralamaya göre kortejde bando ve süvari takımından sonra İngiltere'deki daimi büyükelçiler ve devlet adamlarının arabaları yer almış. Bunları takiben yer alan büyükelçiler ve olağanüstü ortaelçiler aşağıdaki gibi sıralanıyor:

"Osmanlı temsilcisi olarak Fethi Ahmed Paşa'yı veren bu listenin aynısı bir Amerikan gazetesinde de yayınlanmış.¹³ Ayrıca 19. yüzyılın önemli haberlerinin toplandığı *Newspaper Reader* adlı kitabın Kraliçe Victoria'nın taç giyme töreni ile ilgili makalesinde törene katılan yabancı devlet adamlarının listesinde Türkiye temsilcisi Ahmed Paşa olarak veriliyor."¹⁴

Fethi Ahmed Paşa'nın taç giyme merasimi için II. Mahmud'un temsilcisi olarak Londra'ya gönderildiği elbette ki doğru. Ama Victoria'nın taç giyme törenine Osmanlı Devleti'nin temsilcisi olarak katılan kişi Fethi Ahmed Paşa değil, zamanın Londra büyükelçisi Sârim İbrahim Paşa olmuştur.

tı. İngiltere'ye 1837'den 1901'e kadar tam 63 yıl hükümdarlık eden Victoria 1840'ta çok severek evlendiği kuzeni Prens Albert'in 1861'deki erken ölümünden sonra ömrünün sonuna kadar yas tuttu. Uzun süren hükümdarlığının sonunda Victoria'nın geriye bıraktığı izlenim, muhafazakârlık ve orta sınıfın tutucu değer anlayışını sembolize eden asık suratlı yaşlı bir duldur. Ama gençliğinde ne kadar hayat dolu olduğu 1838'deki taç giyme merasimi şenliklerinde verilen bir partiden sonra hatıra defterine yazdığı "Sabah saat dördü geçene kadar dansettim..." sözlerinden anlaşılıyor.

len meraklıların sayısı dört yüz binin üzerindeydi. Taç giyme merasiminden önce Londra ve çevresi bir aya yakın süreyle düzenlenen konserler, balolar ve açık hava partilerine sahne oldu. Merasim günü yer gök sürekli top atışları, çalan çanlar, bağırıp çağıran insanlar ve müzik topluluklarının aynı anda çıkardığı gürültü ile inliyordu. Bir gece önceden yollarda yer kapıp kamp yapanlarla beraber binlerce kişi kraliçenin kortejini görmek için yollara dökülmüştü. Gün, sabah saat dörtte yapılan top atışları ile başladı. Saat 10'da kortej Buckingham Sarayı'ndan yola çıkarak bir buçuk saat sonra Constitution Hill, Picadilly,

Kraliçe Victoria'nın taç giyme töreninde bindiği araba.

Litograf H. N. King, *The Duke of Argyll, V. R. I. Her Life and Empire*, Harpers & Brothers, 1901, s. 86.

Bu listelere göre Fethi Ahmed Paşa, sultanın olağanüstü temsilcisi olarak yer alıyor gibi görünüyor, ama bu sıralamada verilen sadece protokolün önceden planlanan resmi düzeni.

Victoria hakkındaki 1840 yazımı kitaba göre daimi büyükelçilerin ve devlet adamlarının arabalarının ve giysilerinin süslemeleri ve kıyafetlerinin şatafatı izleyicilerin beklediği kadar iyi değilmiş ama taç giyme töreni için özel olarak Londra'ya gönderilmiş olan olağanüstü büyükelçilerin arabalarının şıklığı ve gösterişi göz kamaştıracak nitelikteymiş. Özellikle Fransız ve Sardinya temsilcilerinin arabaları nefes kesici zenginliklerle süslüymüş. Bu büyükelçilerden bazılarının arabaları altı at tarafından çekiliyormuş. Bazı devletler ise arka arkaya iki hatta üç araba ile birden temsil edilmişler.

Listede belirtilmesine rağmen Fethi Ahmed Paşa'nın töreni kaçırdığı ki-tapta şu sözlerle anlatılıyor:

"Sultanın olağanüstü büyükelçisi Fethi Ahmed Paşa törende yerini alamadı. Ekselânsları İngiltere'ye yolculuk ederken yolda ortaya çıkan ciddi bir sağlık sorunu nedeni ile kıyılarımıza maalesef taç giyme töreninden çok çok sonra varabildi. Paşanın eksikliği büyük hayal kırıklığına yol açtı, çünkü halk Doğu hükümdarının temsilcisi olarak onun arabasının çok değişik ve olağanüstü şatafatlı olacağını bekliyordu."¹⁵

Paşanın rahatsızlandığı için taç giyme töreninde yer alamadığını Londra'da yayınlanan *The Times* gazetesinin 30 Ağustos 1838 tarihli sayısında okumak mümkün. Bu haberde de

"Fethi Ahmed Paşa kraliçenin taç giyme törenine Sultanın temsilcisi olarak gönderilmiş, ama rahatsızlığı nedeni ile bu törene katılamamıştı."

deniliyor. Böylece Fethi Ahmed Paşa'nın Victoria'nın taç giyme merasiminde bulunmadığı bağımsız bir ikinci kaynak tarafından da teyit edilmiş oluyor.

Bunlara ek olarak Londra'da yayınlanan Ağustos 1838 tarihli *Gentleman's Magazine* adlı dergi de tören alayında yer alanların listesini verirken Osmanlı temsilcisi olarak sadece büyükelçi Sârim Efendi'yi göstermiş.¹⁶

FETHİ AHMED PAŞA LONDRA'YA NE ZAMAN VARDI?

COURT CIRCULAR.

His Excellency Fethi Ahmed Pasha, the Ottoman Ambassador Extraordinary, attended by his suite, left the residence of the Turkish Embassy, in the Regent's-park, yesterday morning, for Windsor Castle, to have an audience of the Queen.

His Excellency the American Minister and Mrs. Stevenson left London yesterday for Scotland.

Viscount Palmerston left town yesterday morning on a visit to Her Majesty at Windsor Castle.

The Solicitor-General had an interview with the Chancellor of the Exchequer yesterday, in Downing-street.

John Van Buren, son of the President of the United States, accompanied by Mr. Richard Vaux, of the United States Legation, left London yesterday for Cheltenham, on a tour through Ireland and Scotland.

Mr. Hawes, M.P., and Mr. Baring had an interview with Lord Glenelg yesterday, at the Colonial-office. Mr. Thorne-loe, Mr. Haig, Mr. Strangways, and Mr. C. Villiers, had also interviews with Lord Glenelg yesterday.

The Solicitor-General came to town yesterday morning from Tunbridge Wells.

WINDSOR, August 29.—The Royal party returned from their ride in the Great Park soon after 7 o'clock last evening.

To-day the Queen, accompanied by her Royal Highness the Duchess of Kent, rode out on horseback in the direction of the Great Park. In the Royal Suite were Lady Mary Stuyford, Hon. Miss Murray, Baroness Lechou, Miss Quentin, Viscount Melbourne, Viscount Torrington, Hon. Colonel Cavendish, Hon. Major Keppel, and Sir G. Quentin. The Marchioness of Normandy followed in an open carriage.

Her Majesty will have a dinner party this evening. The following are expected from town to join the Royal circle at the Castle:—The French Ambassador and the Countess Sebastiani, Sârim Efendi, the Turkish Ambassador; his Excellency Ahmed Fethi Pasha (appointed to represent the Sultan at Her Majesty's coronation, but prevented by illness from being present), and Viscount Palmerston.

The Princess Augusta has gone to-day from Frogmore Lodge to Bushy-park, to dine with Her Majesty the Queen Dowager.

Fethi Ahmed Paşa'nın gençliği.

Faik Reşit Unat, *Osmanlı Seftirleri ve Seftirenameleri*, (Prof. Bekir Sıtkı Baykal tarafından tamamlanmış). Türk Tarih Kurumu Basımevi, VII, Seri - SA. 8, Ankara, 1968.

Fethi Ahmed Paşa'nın rahatsızlığınan dolayı törene katılamadığı bilgisini içeren haber.

The Times, 30 Ağustos 1838, s. 4.

"Türk büyükelçisi geldiği zaman etrafındaki muhteşem görünümüne duyduğu hayranlıktan olacak ne yapacağını bilemedi, artık yerine oturması gerektiği söylenene kadar dili tutulmuş gibi dakikalarca etrafına bakındı."

Tahsin Öz'ün makalesinden öğrendiğimize göre Fethi Ahmed Paşa Londra'ya giderken Rodos'a da uğramış.¹⁷ 1838 yılında Avrupa'da, özellikle Londra gazetelerinde Fethi Ahmed Paşa ile ilgili çıkmış olan haberler arasında Avrupa içindeki hareketlerini, İngiltere'de bulunduğu zamanda yaptıklarını ve görüştüğü kişileri bulabiliyoruz. Londra'da çıkan *The Times* gazetesinde 1838 Haziran ayından 1839 Eylül ayına kadar olan sürede aşağıda verilen haberler var:

"16 Haziran 1838'de Roma'dan alınan bir habere göre] Fethi Ahmed Paşa dün Floransa'ya doğru hareket etti." (30 Haziran 1838)

"Sultanın olağanüstü büyükelçisi ekselânsları Fethi Ahmed Paşa, beraberinde birinci sekreter Sami Efendi ve ikinci tercüman Arakel Dadian

Ahmed Pasha,
Ambassador Extraordinary from the Sultan.

Marshal Soult,
Ambassador Extraordinary from the King of the French.

The Duke of Palmella,
Ambassador Extraordinary from the Queen of Portugal.

The Count Lowenholm,
Ambassador Extraordinary from the King of Sweden.

The Marquis de Brignole,
Ambassador Extraordinary from the King of Sardinia.

Count Allen,
Ambassador Extraordinary from the King of Hanover.

The Prince de Prusse,
Ambassador Extraordinary from the King of Prussia.

The Marquis de Miraflores,
Ambassador Extraordinary from the Queen of Spain.

Baron de Capellen,
Ambassador Extraordinary from the King of the Netherlands.

The Prince Schwarzenberg,
Ambassador Extraordinary from the Emperor of Austria.

Count Strogonoff,
Ambassador Extraordinary from the Emperor of Russia.

The Prince de Ligne,
Ambassador Extraordinary from the King of the Belgians.

Count Ledoff,
Ambassador Extraordinary from the King of the Two-Sicilies.

The Turkish Ambassador.
The French Ambassador.
The Swiss Ambassador.
The Austrian Ambassador.

tarafından Dışişleri Bakanı Vikont Palmerston'a takdim edildi." (23 Ağustos 1838)

"Osmanlı Devleti'nin olağanüstü büyükelçisi ekselânsları Fethi Ahmed

Victoria'nın taç giyme törenine katılan yabancı devlet adamlarının listesinin başlangıcı.

Anonymous, 1840, s. 582-3.

Fethi Ahmed Paşa'nın Sultan II. Mahmud'un Divanyolu'ndaki türbesinin bahçesinde bulunan kabri ve mezar taşı. Temmuz, 2010.

Paşa, kraliçenin huzuruna kabul edilmek üzere dün sabah [29 Ağustos 1838] maiyeti ile birlikte Regent's Park'taki Türk büyükelçiliği rezidansından Windsor kalesine doğru yola çıktı... Kraliçenin 29 Ağustos akşamı vereceği ziyafete katılacak olanlar arasında Fransa büyükelçisi Sébastiani ve eşi, Sârim Efendi, Türk büyükelçisi ekselânsları Fethi Ahmed Paşa ve Vikont Palmerston yer alıyor." (30 Ağustos 1838).

Bu haberlerden ortaya çıkan, Fethi Ahmed Paşa'nın Londra'ya varmasının 1838 Ağustos ayı ortası olduğu. Kendisi 20 Ağustos'ta Londra'daki büyükelçiliğe vasıl olmuş, 22 Ağustos'ta Sârim Paşa tarafından İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston'a takdim edilmiş, Kraliçe Victoria'ya takdim edilmesi ise 30 Ağustos 1838'i bulmuş.

SÂRİM İBRAHİM PAŞA VE TAÇ GİYME TÖRENİ

Sicill-i Osmanî'ye göre 1801 doğumlu olan Sârim İbrahim Paşa Londra'ya Eylül 1837 ve tekrar Kasım 1844'te iki kez sefir olarak atanmış. Daha sonra Ekim 1845'te Paris sefiri olmuş. 1848'de Meclis-i Vâlâ reisliği ve sadrazamlık yapmış ve 1854 yılında vefat etmiş.¹⁸

Victoria'nın taç giyme törenine katılmasından önce genç kraliçenin tahta çıkması münasebeti ile II. Mahmud'un tebriklerini Victoria'ya sunan Osmanlı devlet adamı da Sârim İbrahim Paşa olmuş. *London Gazette*'nin 13 Aralık 1837 tarihli sayısındaki Buckingham Sarayı kaynaklı bir haberde, Osmanlı daimi büyükelçisi İbrahim Sârim Efendi'nin 11 Aralık 1837'de Kraliçe Victoria'yı ziyaret ettiği ve kraliçeye, Osmanlı padişahının kraliçenin tahta çıkmasına ilişkin tebriklerini içeren bir mektup takdim ettiği haberi veriliyor.

Sârim İbrahim Paşa'nın Victoria'nın taç giyme törenindeki görkeme ne kadar hayran kaldığı çeşitli kaynaklar tarafından belgelenmiş. Tören hakkında *The New Yorker* dergisinin 1838 yılı haberinde Westminster Abbey'de kendilerine ayrılan localarda yerlerini alan temsilciler ve büyükelçilerin giysileri betimlenirken, Fransız temsilcisi Dalmaçya Dükü Mareşal Soult'un ne kadar şık olduğu ve Avusturya Büyükelçisi Prens Esterhazy'nin nasıl elmaslarla süslü bir üniforma ile beğeni topladığı söyleniyor. Bu haberde Westminster Abbey'de yabancı temsilcilere ayrılan locada yerini alan Osmanlı büyükelçisi Sârim İbrahim Paşa hakkında şu sözler kullanılıyor:

"Türk büyükelçisi geldiği zaman etrafındaki muhteşem görünüme duyduğu hayranlıktan olacak ne yapacağını bilemedi, artık yerine oturması gerektiği söylenene kadar dili tutulmuş gibi dakikalarca etrafına bakındı."¹⁹

Sârim İbrahim Paşa'nın Westminster Abbey'de gördüğü şaşaa karşısında sergilediği hayranlığın tasvirini başka kaynaklarda da bulmak mümkün.²⁰

Fethi Ahmed Paşa'nın Victoria'nın taç giyme törenine katılmaması, Londra'da toplanan halkı arabasının süslemelerini göremedikleri için hayal kırıklığına uğratmış. Anlaşılan törenin şatafatından etkilenen, onun yerine Osmanlı Devleti'ni temsil eden Sârim İbrahim Paşa olmuş.

PROF. ÖMER EĞECİOĞLU
SANTA BARBARA, EYLÜL 2010

DİPNOTLAR

- 1 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30, İstanbul, Mayıs 1996, Cilt 2, s. 522.
- 2 Azmi Süslü, *Un Aperçu sur les Ambassadeurs Ottomans et leurs Sefername*. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan, XIV, 1983, sayı 25'ten ayrıbasım, s. 233-260.
- 3 Faik Reşit Unat, 1968, Liste XVI.
- 4 Tahsin Öz, "Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler", *Türk Tarih, Arkeolojisi ve Etnografya Dergisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1949, sayı V, s. 4.
- 5 Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayını, 2001, Cilt 1, s. 195.
- 6 Eser Tutel, *Gemiler...Süvariler... İskeleler...*, İletişim Yayınları, 1998, s. 176.

- 7 Wendy M. K. Shaw, *Possessors and Possessed: Museums, Archaeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire*, Univ. of California Press, 2003, s. 48.
- 8 C. Max Kortepeter, *The Ottoman Turks: Nomad Kingdom to World Empire*, Isis Press, 1991, s. 313.
- 9 Chris Hellier, *Splendors of Istanbul: Houses and Palaces Along the Bosphorus*, Abbeville Press, 1993, s. 100.
- 10 Doğu Mermerci, "Türk Müzeciliğinin 150. Yılında Ahmed Fethi Paşa ve Bastırılan 150. Yıl Hatıra Madalyonları", *Türk Nüsmatik Derneği. Bülteni* No. 35-36, İstanbul 1999, s. 71-77.
- 11 Sidney Lee, *Queen Victoria. A Biography*, The MacMillan Co., New York, 1903, s. 88.
- 12 Anonymous, *Personal Traits, and*

- 13 *Characteristic Sketches of Victoria The First*, William Benett, London, 1840, s. 581-2.
- 14 *Extra Globe*, Washington D. C., 2 Ağustos 1838, s. 303.
- 15 H. F. Bussey ve T. Wilson Reid, "Coronation of her Majesty Queen Victoria", *The Newspaper Reader*, Blackie & Son, Londra, 1879, s. 167-175.
- 16 Anonymous, 1840, s. 583.
- 17 *Gentleman's Magazine*, "Coronation", Ağustos 1838, Londra, s. 189.
- 18 Tahsin Öz, 1949, s. 4.
- 19 Mehmed Süreyya, Ağustos 1996, Cilt 5, s. 1482.
- 20 *The New Yorker*, 28 Temmuz 1838, Cilt V, No. 19, s. 299.
- 21 John McGilchrist, *The Public Life of Queen Victoria*, Cassell, Pether and Galpin, Londra, 1869, s. 79.